

ХРИСТИЯНСЬКЕ РОЗУМІННЯ ВИХОВАННЯ В ПРАЦЯХ В. ЗЕНЬКОВСЬКОГО

Статтю присвячено християнському розумінню виховання в працях В. Зеньковського. Розглянуто погляд вченого на сутність і значення процесу виховання згідно з положеннями християнської антропології.

Ключові слова: християнство, виховання.

Поняття виховання трактується досить широко й далеко неоднозначно. Існує безліч суджень із приводу того, що таке виховання, яким воно має бути, і як потрібно виховувати. Наприклад, у “Великій радянській енциклопедії” зазначено: “Виховання – це процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості з метою підготовки її до активної участі в суспільному, виробничому і культурному житті” [1, с. 380].

Історія педагогіки свідчить, що виховання як предмет педагогічної науки в різні періоди й різними вченими розумілося та трактувалося неоднаково. С. Шацький писав: “Виховання людини повинне бути вихованням його самодіяльності, і в цьому прагненні не потрібно зупинятися на півдорозі. Думаю, потрібно вести учнів так, щоб вони всю працю – і розумову, і фізичну – виконували самі” [2, с. 247].

А. Макаренко розумів виховання як: “Процес соціальний у широкому змісті. Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки й педагоги. З усім найскладнішим світом навколишньої дійсності дитина входить у нескінченну кількість відносин, які незмінно розвиваються, переплітаються з іншими відносинами, ускладнюються фізичним і моральним зростанням самої дитини. Спрямувати цей розвиток і керувати ним – завдання вихователя” [3, с. 125–126].

І. Козлов зазначав: “Виховання складається з оволодіння підростаючими поколіннями суспільним досвідом, нагромадженим колишніми поколіннями, і з відповідного розвитку природних сил і здатностей дітей, здійснюється під час життєдіяльності дітей і їх спілкування з іншими людьми. Ця концепція становить основу сучасного трактування виховання як предмета педагогіки” [4, с. 49].

Багатозначне поняття “виховання” автори сучасних педагогічних теорій розкривають як соціально-культурне явище, наприклад: “це підготовка до життя в конкретному суспільстві”, “це процес взаємодії одного покоління з іншим”, “це допомога дитині при входженні в певну культуру”, або організаційно-технологічне явище – “це спеціально організована діяльність з метою формування в особистості зумовлених суспільством соціальних властивостей і якостей”.

Як бачимо, при визначенні поняття “виховання” відбувається абстрагування від найважливіших духовно-моральних якостей – любові, віри, совісті, надії, які мають вирішальне значення у вихованні особистості. На це

звертав увагу й В. Зеньковський: “У наш час, – писав він, – усе ще панує переконання в тому, що педагогіка в цілому як система незалежна від релігійних передумов. Якщо в питанні про релігійне виховання багато людей готові допустити значення християнського віровчення, то загальне вчення про розвиток особистості та її виховання будується незалежно від релігійних ідей, цілком спирається на ці науки й на вказівку досвіду” [5, с. 11].

У втраті Бога, у втраті інтересу до духовного життя В. Зеньковський вбачав причини кризи педагогіки освіти й усієї гуманістичної культури в цілому. Аналізу цієї кризи вчений присвятив статтю “Наша епоха”, де говорив про те, що сприйняття особистісного буття як абсолютного начала в людині лягло в найглибший прошарок європейської культури. Заперечуючи Божественне начало, гуманізм логічно прийшов до проголошення як вищої цінності людини самої по собі [6, с. 88–89]. Безрелігійний гуманізм, що не бажає релігійного обґрунтування і не виявляє потреби в ньому, шукає опору в “природній шляхетності” людської душі. “Душі людській, – говорить В. Зеньковський, – дійсно, природно жити добром і для добра, але це служіння не може залишатися без осмислення й обґрунтування. Тому й виникають ці нескінченні спроби побудувати “позитивну”, “еволюційну”, “наукову” етику” [5, с. 116].

Те, чим опікується сучасна педагогіка в справі виховання, звичайно необхідно, але вона або не торкається основної таємниці в людині, проходить повз найістотніше в її житті, або зачіпає занадто слабко та незначуще, щоб виявитися здатною забезпечити благо дитині. Фізичне здоров’я, культура розуму та почуттів, сильний характер, здорові соціальні навички не рятують від можливості глибоких, часто трагічних конфліктів у душі людини, не піклуються про неї в страшні години самотнього роздуму. Тема людини виявляється ширшою й глибшою, складнішою та заплутанішою, ніж її знає сучасне виховання [5, с. 31–32].

Педагоги прекрасно розуміють, що життя дитини та розвиток її особистості багато в чому є “таємницею”. Усвідомлюючи цю таємницю, вони водночас загострюють свою увагу на недосконалості сучасної науки, на невмінні правильно підійти до дітей і керувати ними. На їх погляд, в “таємниці” дитячої особистості немає нічого, що виходило б за межі природнього світу, що ставило б віч-на-віч із вищими силами й вимагало релігійного висвітлення. В нерозумінні того, що життя особистості вимагає релігійного пояснення, у цій самовпевненості, в якій зазвичай намагаються пояснити життя душі, незалежно від її зв’язку з Богом, і полягає головна помилка педагогічного натуралізму [5, с. 11].

“Якщо в людині є дарунок волі, право самоствердження, то чому воля не зв’язана зсередини з добром? Звідки в людині потяг до зла поряд зі справжньою любов’ю до добра?” – ставить запитання В. Зеньковський у своїй праці “Проблеми виховання у світлі християнської антропології”. Усе це вимагає іншого розуміння людини, що можна побачити лише в тій антропології, яку розвинуло християнство, де основні питання виховання одержують нове осмислення. Саме завдання виховання у світлі християн-

ської антропології звільняється від тієї поверховості, яка властива найкращим напрямом педагогічної думки [5, с. 40–41].

Християнство знаменує собою нову еру не тільки у сфері релігії, а й у сфері виховання. Оскільки справа виховання цілком звернена до особистості дитини, спрямована на розвиток і розкриття цієї особистості, виявлення її своєрідності, її творчих можливостей і сил, то в цьому розумінні поняття “особистість” є основним і центральним поняттям педагогіки [8, с. 52].

Вченням про створення людини за образом і подобою Божою християнство затверджує абсолютну цінність кожної людської особистості, незвідність людини до природного начала й підносить її до Божественного буття. Природа в усіх людей одна, але вона індивідуалізована в кожній людині. Саме особистісним началом у людині є те, що звернено до Бога, що є “провідником” Божественної енергії, або благодаті. Особистісне начало наявне в людині з перших митей її життя, але вимагає свого розкриття й усвідомлення самою людиною для визначення ставлення до Бога [6, с. 88].

Ідеал цілісного виховання, затверджений В. Зеньковським, є похідним від його розуміння особистості. Особистість у трактуванні мислителя є проявом абсолютного, божественного начала в природі людини, є “святим образом Божого” в ньому. Цим пояснюється й неповторність, одиничність, унікальність особистості. Особистість, за В. Зеньковським, завжди духовна, і її духовність “не окрема сфера, не якесь особливе й відособлене життя, а творча сила, що пронизує собою все життя людини” [9, с. 2].

Науковець трактує виховання як педагогічну допомогу, сприяння особистості в знаходженні нею цілісності, втраченої через гріхопадіння. У первородному гріху відбулося роздвоєння в духовній стороні людини: святим образом Божого, сила споконвічної спраги перебувати в Богові не скасовується гріхом, але має відтепер поряд із собою його тінь. Духовне життя в її естві після гріхопадіння несе на собі тягар цього роздвоєння: вона природно шукає Бога, але так само природно й іде від Нього [5, с. 150].

На шляху відновлення цілісності першочерговим завданням педагог вважає “улаштування моральної сфери людини”, її моральне виховання. Таким чином В. Зеньковський розглядає моральне виховання як один з основних засобів розвитку особистості дитини, становлення її духовності: “постановка питання про відновлення цілісності висуває на перший план моральну сферу в людині як ту сферу, у якій і повинне відбуватися “зцілення людини” [5, с. 133].

Педагогічні побудови отця Василя не віддільні від його етичних поглядів. В. Зеньковський затверджував містичне начало моральності. На його думку, моральні цінності не творяться самою особистістю й не є продуктом суспільно-історичного розвитку; їхнє джерело й найвища моральна ціна – це Бог. Освоюючи абсолютні моральні цінності, людина рухається в напрямі до морального ідеалу, прагне знайти деяку індивідуальну ідеальну форму [9, с. 3].

Дуже важливо, щоб виховна й освітня робота будувалася відповідно до законів православної християнської антропології. “Життя людське багатостороннє, – писав святий Феофан Затворник, – є в ньому сторона тілесна, є щиросердечна і є духовна. Кожна має свої сили й потреби, свої способи й вправи їх задоволення. Тільки тоді, коли всі сили наші бувають у русі, й усі потреби задовольняються, людина живе” [10, с. 5].

Показуючи вплив свідомого релігійного життя на таємниче життя духу, В. Зеньковський звертає увагу на значущість релігійного виховання у вирішенні проблем, що виникають у дітей. Особливу увагу він приділяв розкриттю поняття про духовне життя. В етюді “Про образ Божий у людині” він писав, що вона “не тільки не із чого не виведена, але є джерелом значеннєвої освітленості в нашому щиросердечному житті. Як непохідна функція, вона не вміщується в межі еволюційної психології, і водночас вона не може бути поставлена поряд з іншими непохідними функціями” [6, с. 90–91].

Мета морального виховання може бути визначена як досягнення морального ідеалу, знаходження особистістю морального здоров’я, моральної й, в остаточному підсумку, духовної цілісності. В. Зеньковський говорить: “Мета виховання у світлі Православ’я є допомога дітям у звільненні їх від влади гріха через благодатне заповнення, що перебуває в Церкві, допомогу в розкритті образу Божого” [5, с. 151].

“Тема виховання як зцілення духовного начала, – відзначає В. Зеньковський, – може бути правильно поставлена лише як тема порятунку й спокути. Тільки в такій постановці тема виховання одержує свій належний зміст як підготовка до життя у вічності вже тут на землі. Це і є шлях до відновлення цілісності в людині, який полягає не в простій гармонізації сил людини, але в торжестві духовного начала в його “природньому” ладі. Завдання виховання є духовне влаштування” [11, с. 20].

Сам виховний процес можна подати як сходження людини до Бога, який здійснюється при взаємодії : Божественної волі, що бажає всім людям порятунку, і людської волі, яка бажає або не бажає цього порятунку. Вища мета такого сходження – це з’єднання людини з Богом.

Воля дана кожному, але вона не має найціннішого – внутрішнього зв’язку її з добром, із правдою. Наша воля – це воля і до добра, і до зла.

Проблематика волі звертає нас до найважливішої теми виховання: йдеться про проблему зла, про його походження в людській особистості й про можливості протистояння йому в педагогічній сфері. Загальна для всіх творчих педагогів віра в добро, у дитячу душу, а тим більше християнська віра в збереженість образу Божого в кожній людині, повинні бути виправдані перед помітним потягом людини до зла.

Висновки. Необхідність підтримки особистості в її моральному становленні визначається, на думку В. Зеньковського, двома обставинами. Душа дитини, з одного боку, не втратила ще тих “Божих дарунків”, які виявляються в її моральній чистоті, щирості, простодушності, навіть “наївній” цілісності; але вона незріла, тендітна й ранима, не опанувала цілком

дару волі, тому дитина часто робить вибір не на користь добра. Отже, дитина потребує мудрого наставника, керівника [9, с. 3].

Список використаної літератури

1. Большая советская энциклопедия. – 3-е изд. – М., 1971. – Т. 5.
2. Шацкий С.Т. Педагогические сочинения : в 4 т. / С.Т. Шацкий. – М., 1965. – Т. 4. – 247 с.
3. Макаренко А.С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А.С. Макаренко. – М., 1985. – Т. 4.
4. Коротов В.М. Введение в педагогику / В.М. Коротов. – М., 1999.
5. Зеньковский В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / В. Зеньковский. – М., 1996. – 270 с. Лихачев А.Е. Возвращение к В.В. Зеньковскому / А.Е. Лихачев // Педагогика. – 1998. – № 7. С. 88–89
7. Латушко И.П. Быть человеком! / И.П. Латушко // Нравственное и патриотическое воспитание в традиции Православия. – Мн. : НМЦентр, 1999. – С. 52–56.
8. Гулюкина О.Н. Теоретические проблемы нравственного воспитания в педагогической концепции В.В. Зеньковского [Электронный ресурс] / О.Н. Гулюкина. – Режим доступа: // <http://deptno.lipetsk.ru/institute/npi/gul.htm>.
9. Концепция православной классической гимназии Свято-Алексиевской пустыни памяти прот. Василия Лесняка и общеобразовательных средних школ обители [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // http://obitel.yu.ru/p_7gimnaz.html.
10. Фельдшер Г. Духовно-нравственное воспитание детей подросткового периода / Г. Фельдшер. – Жировичи, 2002. – 96 с.
11. Елисеева Т.П. Роль семьи в развитии духовных основ общества / Т.П. Елисеева // Православие и школа на рубеже тысячелетий: опыт, проблемы, перспективы. – Мн. : НМЦентр, 2000. – С. 71–75.

Мищук М.В. Христианское понятие воспитания в трудах В. Зеньковского

Статья посвящена христианскому понятию воспитания в трудах В. Зеньковского. Рассмотрен взгляд ученого на сущность и значение процесса воспитания в соответствии с положениями христианской антропологии.

Ключевые слова: христианство, воспитание.

Mischuk M. Christian definition of the upbringing in papers of V. Zenkovskiy

The article is dedicated to the Christian definition of the upbringing in papers of V. Zenkovskiy. The vision of the scientist on the essence and importance of upbringing process with regards to the christian's anthropology definitions is described.

Key words: christianity, upbringing.